

drobno poplesaval po malih platnih in ustvarjal neomajno prepričljiv privid resničnosti, ne more enako uspelo rešiti drugačne naloge: z istimi sredstvi varljivega naturalizma obnoviti čudežno zgodbo. Ne le da se Guardijevi slikarski čari v večjem formatu razblinjajo; tam je pretvoril golo vsakdanjo prozo brez sleherne anekdotičnosti v nežno poezijo, tu pa mu zgodba neprijetno sili v ospredje in pred nami je z vsemi temi ekstatično presunjenimi obrazi v deročih umazanih valovih in svetnikom vrh vsega nekaj panoptično zanimivega in dvoumnega. Kot da bi bil Guardi tu prednik vseh onih slikarjev devetnajstega stoletja, ki so posojali svoj čopič cerkveni, historični in zgodovinski literaturi. Če pustimo ob strani formalne stilne razločke — ali ni neka zveza med »Hia-cintom« in med »Križevim potom« Domenica Morellija pa med Munkacsyjevimi »Jezusom pred Pilatom«?

*

Malo razstavo slik, ki je pač namenoma nisem obnovil z vsemi imeni in potakosmi, dopolnjuje nekaj beneške plastike šestnajstega stoletja. Ob vhodu v prvo sobo tvorijo tih špalir slike tujih slikarjev, ki so last Narodne galerije, med njimi sta zastopana tudi Palma Giovine in Federico Benković.

Luc Menaše

KNJIŽNE OCENE

FERDO KOZAK. POPOTOVAL SEM V DOMOVINO

Ko sem prebral prve strani Kozakove knjige, sem si hotel zapisati nekaj misli, ki so mi silile v zavest. Toda branje je bilo zanimivo in napeto in svinčnik je moral počakati. In končno — saj ne mislim poročati o knjigi! Kako prijetno je brati, gledati ali poslušati umetniško delo brez odvečnega občutka, da te čaka še profesorski del tvojega stika z ustvarjalnim svetom, da boš moral negotovo nihati v nasprotjih med željo za čistim doživetjem in nalogo presojanja, zavedajoč se ves čas, da je umetnost analitičnim eksegezam v bistvu vendarle samo na zunaj, obrobno pristopna, da pa bi bila ustvarjalna kritika na drugi strani le del umetniške resničnosti, ne pa tudi objektivne znanstvene resnice... Tako sem Kozakovo knjigo prebral, kakor se reče, v eni sapi. Brez namena govoriti znanstveno ali dokumentarno o njej in brez potrebe po nekem izrazi-tejšem razmišljanju. Zato je moja naloga sedaj težja, ko bi pravzaprav morala biti enostavnejša in lažja.

Kozak je knjigo »Popotoval sem v domovino« razdelil v sedem poglavij. Centralna so tri, ki opisujejo njegovo internacijo v Abruzzih: »V žalostnih gorah«, »La madre Majella«, »Naskok na Atesso«. Aretacija v Ljubljani in šent-petrška kasarna tvorita uvod s poglavjem »Razbita ladja«, pot po ječah do Ankone ga nadaljuje v poglavju »Ječe«. Življenje na bazi v Bariju po prebegu čez frontno črto — »Baraka št. 5« — vodi knjigo k zadnjemu poglavju »Pomladanska pravljica«, ki daje pisatelju priložnost, da vključi svoja doživetja v tej

* Ferdo Kozak, *Popotoval sem v domovino*. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1955.

vojni v logiko svojega celotnega življenja. Kompozicija knjige je zelo pretehtana, skrbna, skoraj simetrična. Nič manj skrbno niso izdelana posamezna poglavja in drobni deli tega organiziranega pisanja. Že prva stran — prebujenje iz sna, ko zvoní policija na hišnih vratih — je tako napisana in podobnih strani je v knjigi mnogo. Človek bi pričakoval neposredne vznemirjenosti, ki bi ustrezala trenutkom živčne napetosti, tudi v stilu. Toda ne, ta izredno kultivirana proza si ne upa zadržati, da se ji ne bi porušila njena stilno prečiščena in domiselna podoba. Kozak se giblje že na tisti meji, kjer oblika grozi prerasti pomembnost vsebine, dasi meje še ni prestopil. Naj navedem slučajno izbran primer, kjer mi je stilna obdelava za resnobno skopost vsebine odveč (str. 227): »Ti so mi povedali, da je veliko večino internirancev zatekla *surova* smrt. Nemci so jih bili postrelili kar po cestah, *kakor zajce*.« — Vendar so objektivne vrednote Kozakove proze izven vsakega dvoma. Nimamo vsak čas priložnosti v slovenski literaturi pozdraviti knjigo, ki bi bila kot Kozakova kulturno in trezno napisana, kjer bi bila slovenščina instrument za melodijo, ubrano sicer na enoten ton, a prepleteno z variacijami nadvse odlične vrste. Spričo številne površne proze, ki jo piše srednja in mlajša generacija, bi se zdelo, da je stil starih in starejših mojstrov primeren samo za romantično pisanje spominov in da vznemirljivi vsebinski dramatičnosti sodobnega življenja ne ustreza več. Toda pisatelji, ki v slovenščini tako mnogokrat opuščajo jezikovne in stilne pridobitve, ki so jih ustvarile starejše generacije, zamenjujejo preprostost s primitivnostjo in dramatično moderno prozo, ki jo upravičeno uvajajo namesto objektivnega realističnega stila preteklosti, z ohlapnimi stavčnimi konstrukcijami in stilnimi preskoki, ki izpričujejo večkrat bolj neznanje, kakor umetniško hotenje. Kozakov stil nikakor ni »star« v tem smislu in slovensko leposlovje se pri njem lahko še mnogočesa nauči.

Vsebina Kozakovih zapiskov neprestano razpada na dva dela, ki se jih pisatelju ne posreči vedno združiti v nekakšno višjo sintezo: tu so doživetja in zlasti zunanja doživljanja njega samega na eni strani, na drugi pa usode ljudi, ki jih je srečaval na svoji poti skozi ječe in internacijo. Skoraj da zmaguje nad kronistom notranjega lastnega življenja čisti pisatelj, k ob stiku s stvarmi, dogodki in ljudmi ponovno poustvarja resničnost, katera bi bila sama na sebi bolj neposredna in ne tako umetniško organizirana. Figure oseb se mu ponekod razrastejo preko dimenzije spremljevalcev in srečavanja v osrednje postave pripovedi. Tak je kolonelo v Abruzzih, zlasti še z ljubavno zgodbo, ki jo pripoveduje. Znana stvar je, da je resničnost najboljši umetnik in prav gotovo je tudi, da je mnogo dogodkov, ki jih je Kozak v svoji umetniško dognani obliki uvrstil v svoje pripovedovanje, docela resničnih. Toda vtisa dokumentarnosti marsikje ni več. Ker je Kozak namenoma izpustil vsa imena, tudi pri osebah, ki bi jih bilo prav lahko mogoče identificirati, je tudi to zunanje sredstvo dokumentarnosti odpadlo. Iz enkratne resničnosti so se kakor iz ovirajočega naličja izvile trajne in splošne podobe, ki so s pisateljevo domiselno urejenostjo dobile tipiko simbolov: špijonka v Ankoni, nekaraktorni slovenski intelektualci — begunec v Bariju, nemški vojak-kuhar v Atessi, mala Araba v Abruzzih, prednica v Atessi in vrsta manjših in manj značilnih.

Umetniško pripovedovanje dogodkov in opisovanje oseb dopolnjuje mračna kulisa puste, osamele italijanske pokrajine. To je Italija, kakršne ne najdete v Baedekerju in ki jo odkrivata zdaj moderna italijanska literatura in film. Žalostna v sebi sami, dvakrat žalostna, če hodiš po njej kot tujec in po-

potnik. V Kozakovi knjigi je ta pokrajina neprestano pričujoča s svojo atmosfero zapuščenosti kakor skrepenela človeška beda, ki se potika po teh klancih in grapah in ki jo »večni Rim« skriva domovini in svetu.

Izrazito miselnih partij v knjigi ni veliko. Refleksije ob dogodkih so redke. Pisateljev idejni svet je od prve do zadnje strani že naprej jasen in nedvoumen, opredeljen v celoti, dasi mu še ni znano, kakšne bodo podrobne forme, ko bo vstal iz požara vojne. Zadnje poglavje — »Pomladanska pravljica« — hoče to logiko slovenskega političnega razvoja, gledanega skozi prizmo pisateljevega življenja, posebej podčrtati, od Adamičevega in Lundrovega pogreba skozi »Preporod« in dalje do enainštiridesetega leta. Nacionalno vprašanje je postalo socialno in rešitev enega je bila možna samo istočasno z rešitvijo drugega. Seveda je v »Pomladanski pravljici« bolj pričujoč in poudarjen nacionalni mement, kot je tudi razumljivo pri pisatelju, ki je izšel iz liberalne meščanske Ljubljane. Intelktualcu te smeri sta bili odprti samo dve poti, nikakor ni bilo mogoče ostati na sredi — ali parazitsko životarjenje ob skledi liberalne buržoazije ali pa konflikt z njo in premik na levo ter zveza z delavskim gibanjem in komunistično partijo. Proces razvoja v to drugo smer je glavna vsebina Kozakovega duševnega profila, ki pa pride v »Pomladanski pravljici« premalo do izraza.

Odmaknjeno, toda kultivirano; brez neposredne dokumentarnosti, toda značilno; izpovedano skromno, toda osveščeno in jasno usmerjeno! V antinomijah podob in dejstev je ujeta ta lepa Kozakova knjiga, o kateri bodo morali govoriti in se k njej vračati tako literarni kot politični zgodovinarji. — Mislim, da sem razumel tudi simboliko risb — risb drevesa, ki se krivenči in brezupno izteza veje v praznino, dokler se na koncu v srečni metamorfozi, ki ni bila dana vsem (ni bila dana, ker je niso zaslužili) ne vzravna in proti vsemu upanju — vzbrsti.

Jože Kastelic

ANDRÉ MALRAUX, VIHAR V ŠANGHAJU ✓

Malraux šteje v vrsto sodobnih pisateljev, ki jim literatura služi predvsem kot sredstvo za izpovedovanje življenjskega nazora. Pod tem razumemo pisateljev odnos do elementarnih vprašanj o smislu in smotru človeškega življenja oziroma prizadevanja, ne morebiti nekega obrobnega nazorskega razmotrivanja in miselnega razglabljanja, kakršnega je v vsaki literaturi mnogo in se pri slabih pisateljevih rado sprevrže v ceneno širjenje splošnih ali celo navideznih resnic.

Glavni impulz za izpovedovanje svojega nazora o življenju je dobil pisatelj v stalnem stiku z idejami in dogodki svojega časa. Njegov odnos do osnovnih vprašanj človekove eksistence se ni ravnal po neki vnaprejšnji filozofski tezi ali abstraktni možganski zamisli, temveč se mu je oblikoval po življenjskem izkustvu. Doživljajska izkušnja mu je bila brezobziren učitelj, konkretna stvarnost zanesljivo izhodišče misli in akciji. Ker je pisatelj nazor nastajal postopno, v procesu, so posamezne knjige spričevalo duhovnega razvoja, mejniki prehojene poti, rezultati miselnega in umetniškega iskanja.

Mislec, borec in umetnik. Človek dejanj, katerega ime ovija že za življenja redka legendarnost; pisatelj, ki je kot malokateri združil akcijo in filozofijo tako, da ni med njima nobenega hamletskega razpora. Njegovo življenje je svoje-